

Cechy społeczeństw w różnych fazach rozwoju demograficznego

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Gra edukacyjna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Cechy społeczeństw w różnych fazach rozwoju demograficznego

Źródło: dostępny w internecie: <https://pxhere.com/es/photo/1559439>, domena publiczna.

Rozwój społeczno-gospodarczy społeczeństwa oznacza przejście z niższego do wyższego stanu społeczno-gospodarczego. Zmiana ta widoczna jest na przykład w strukturze zatrudnienia czy w strukturze demograficznej ludności. Społeczeństwa wraz z rozwojem przechodzą od dominacji zatrudnienia w rolnictwie, przez przemysł, do przewagi zatrudnienia w sektorze usługowym. Tym zmianom towarzyszą również zmiany demograficzne. Społeczeństwa, w zależności od stopnia (stanu) rozwoju społeczno-ekonomicznego, posiadają odpowiednie cechy. Innymi słowy, jednym z elementów rozwoju społeczno-gospodarczego jest rozwój demograficzny. Wyznacznikiem rozwoju społeczno-ekonomicznego są między innymi wielkość produktu krajowego brutto (PKB), wymiana dóbr i usług, wskaźnik urbanizacji, poziom konsumpcji, struktura zatrudnienia, długość trwania życia.

Twoje cele

- Omówisz teorię przejścia demograficznego.
- Scharakteryzujesz społeczeństwa w różnych fazach rozwoju społecznego i ekonomicznego.
- Przeanalizujesz zależności między wskaźnikiem urodzeń i zgonów a poziomem rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Przeczytaj

W wielu publikacjach dotyczących demografii można znaleźć informacje o czterech fazach przejścia demograficznego. W tym e-materiale dowiesz się o mało popularnej, piątej fazie przejścia demograficznego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie poszczególnych cech gospodarczych i demograficznych społeczeństw znajdujących się w danej fazie rozwoju. Przechodzenie społeczeństw przez poszczególne fazy nazywa się **przejściem demograficznym**, a w sposób modelowy zależności te ujęto w **teorii przejścia demograficznego**.

Faza	Cechy gospodarcze i sytuacja państwa	Cechy demograficzne
I	SPOŁECZEŃSTWO PRZEDNOWOCZESNE SPOŁECZEŃSTWO PRZEDINDUSTRIALNE • niski poziom rozwoju ekonomicznego, • słabo rozwinięta gospodarka oparta na rolnictwie, • państwo dotknięte jest epidemiami lub klęskami żywiołowymi (ograniczone lub brak możliwości przewidywania zagrożeń, niski poziom wiedzy medycznej i brak środków zapobiegających chorobom itp.), • niespokojna sytuacja polityczna skutkująca wojnami.	NATURALNY SYSTEM DEMOGRAFICZNY • bardzo wysoki współczynnik urodzeń i zgonów, w społeczeństwie rodzi się bardzo dużo dzieci (konieczność reprodukcji ludności – dzieci stanowią pomoc dla dorosłych, niska świadomość społeczna w zakresie planowania rodziny, wysoka umieralność), • wysokie ryzyko zgonu, • niewielka różnica pomiędzy współczynnikiem urodzeń i zgonów, co skutkuje niewielkim przyrostem naturalnym lub naprzemiennie przyrostem i ubytkiem naturalnym ludności, • blisko 50% ludności stanowią osoby w wieku przedprodukcyjnym, • krótkie trwanie życia (poniżej 45 lat), • model wielodzietnej rodziny, • współczynnik dzietności powyżej 6.

Faza	Cechy gospodarcze i sytuacja państwa	Cechy demograficzne
II	SPOŁECZEŃSTWO INDUSTRIALNE SPOŁECZEŃSTWO ROZWIJAJĄCE SIĘ • powoli rozwijająca się gospodarka, • powoli zaznaczająca się rola przemysłu w gospodarce, • ograniczenie negatywnego wpływu chorób, • większa stabilizacja polityczna, ograniczenie działań wojennych, • poprawa warunków życia ludności, w tym warunków bytowych i higienicznych, • możliwość udzielenia pomocy przez inne państwa.	GWAŁTOWNY WZROST DEMOGRAFICZNY • ciągle bardzo wysoki poziom współczynnika urodzeń (konieczność reprodukcji ludności oraz nadal niska świadomość metod planowania rodziny), • gwałtowne zmniejszenie wartości współczynnika zgonów na skutek poprawy warunków bytowych, • niższe wartości współczynnika dzietności (4,5-6), • rosnący przyrost naturalny, który na granicy z III fazą osiąga wartości największe, • ciągle funkcjonuje model dużej rodziny, • średnia długość życia wynosi 45-55 lat.
III	SPOŁECZEŃSTWO NOWOCZESNE • bardzo intensywny rozwój gospodarki, w tym dalej przemysłu, ale też usług, • dalsza poprawa warunków życia, znaczne ograniczenie występowania niektórych chorób, • powolna zmiana świadomości społeczeństwa w zakresie planowania rodziny.	• zmniejszające się wartości współczynnika urodzeń i zgonów, • ciągle większa wartość współczynnika urodzeń niż zgonów, co pozwala na zachowanie przyrostu naturalnego, ale jego wartość wyraźnie się zmniejsza, • dalej maleje wielkość rodzin, • wskaźnik dzietności kształtuje się na poziomie 3-4,5, • średnia długość życia wynosi 55-65 lat.

Faza	Cechy gospodarcze i sytuacja państwa	Cechy demograficzne
IV	SPOŁECZEŃSTWO PONOWOCZESNE SPOŁECZEŃSTWO POSTINDUSTRIALNE • dobrze rozwinięta gospodarka oparta na trzecim sektorze (usługi), • bardzo wysoki poziom rozwoju gospodarczego, • dobre i bardzo dobre warunki życia, w tym powszechny dostęp do placówek medycznych, wysoko rozwinięta medycyna i sposoby leczenia, • wysoka świadomość społeczna w zakresie metod planowania rodziny.	STAGNACJA DEMOGRAFICZNA • dalej zmniejszające się wartości współczynnika urodzeń i zgonów, przy czym wartość współczynnika zgonów zmniejsza się znacznie wolniej niż współczynnika urodzeń, • dalej zmniejszający się przyrost naturalny, • malejąca wielkość rodziny, • wskaźnik dzietności kształtuje się na poziomie poniżej 3, • procesy starzenia się społeczeństwa, • średnia długość życia wynosi 65-75 lat.
V	SPOŁECZEŃSTWO PONOWOCZESNE SPOŁECZEŃSTWO POSTINDUSTRIALNE • bardzo wysoki poziom rozwoju gospodarczego, • dobrze rozwinięta gospodarka oparta na trzecim sektorze (usługi), • dobre i bardzo dobre warunki życia, w tym powszechny dostęp do placówek medycznych, wysoko rozwinięta medycyna i sposoby leczenia, • wysoka świadomość społeczna w zakresie metod planowania rodziny.	REGRES DEMOGRAFICZNY • występujący okresowo regres demograficzny, czyli ubytek naturalny ludności, • współczynnik zgonów przyjmuje okresowo wartości wyższe niż współczynnik urodzeń, • często występuje model rodziny „2+1” lub „2+0”, jak również rośnie liczba osób samotnych, które nie zakładają rodzin, • średnia długość życia wynosi > 75 lat.

Podczas przejścia demograficznego pojawiają się dwa istotne momenty – **eksplozja demograficzna** i związane z nią przeludnienie oraz **implozja demograficzna** i z nią związany **regres demograficzny**. Eksplozja demograficzna to zjawisko bardzo szybkiego przyrostu liczby ludności na skutek wysokiego poziomu współczynnika przyrostu naturalnego, w sytuacji gdy gwałtownie zmniejszyła się wartość współczynnika zgonów, a współczynnik urodzeń pozostał na bardzo wysokim poziomie. Wówczas współczynnik przyrostu naturalnego jest większy niż 20‰. Do eksplozji demograficznej dochodzi w państwach, które zaczęły się bardzo szybko rozwijać, szczególnie pod względem gospodarczym, w których bardzo szybko (na skutek rozwoju medycyny i wiedzy ogólnej) ograniczono zachorowalność na wiele chorób, w wyniku czego znacznie ograniczono umieralność. W państwach tych nadal na wysokim poziomie utrzymano jednak współczynnik urodzeń. Zjawisko to prowadziło (i prowadzi również obecnie) do **przeludnienia**.

Implozja demograficzna objawia się gwałtownym spadkiem przyrostu naturalnego wywołanym zmniejszeniem się liczby urodzeń. Do implozji dochodzi podczas III fazy rozwoju demograficznego.

Na pierwszym etapie dochodzi do przeludnienia wsi. Ludność ta zaczyna migrować na lepiej rozwinięte tereny miejskie, jednak te odznaczają się również ograniczoną chłonnością (możliwość przyjęcia określonej liczby ludności w granicach miasta). Na skutek zwiększonego zapotrzebowania na przestrzeń mieszkalną w miastach powstają nowe dzielnice (oddalone od centrum miast), z uwagi na ubóstwo nowych mieszkańców nazywane często dzielnicami biedy, nędzy. Efektem przeludnienia jest także bezrobocie, ponieważ zarówno na przeludnionej wsi, jak i w przeludnionych miastach nie można w szybkim tempie zaspokoić potrzeby zatrudnienia dużej liczby osób.

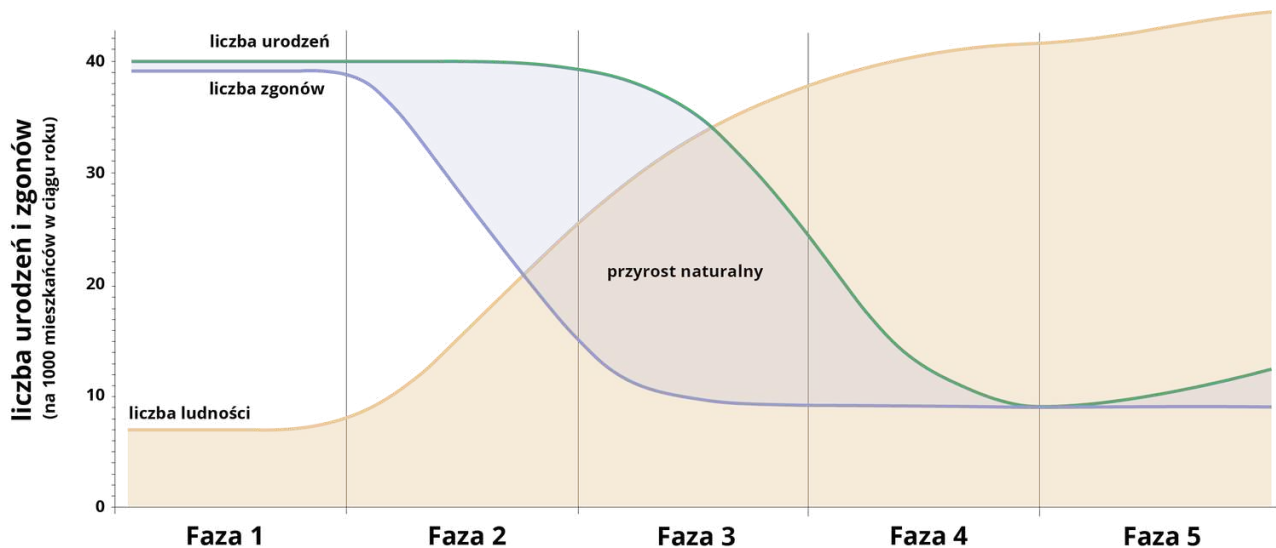
Jakie jeszcze konsekwencje niesie za sobą przeludnienie? Przede wszystkim brak możliwości zaspokojenia wszystkich potrzeb ludności, w tym potrzeb edukacyjnych i medycznych, co powoduje pogłębiający się problem niskiego wykształcenia ludności oraz obniża warunki życia (wysoka zachorowalność itp.). Powyżej opisane zjawiska mogą prowadzić do kolejnych negatywnych zjawisk, nazwanych ogólnie zjawiskami patologicznymi, a obejmującymi przestępczość czy przemoc.

Czy obecnie są na świecie państwa, które znajdują się w I i II fazie przejścia demograficznego?

Do państw znajdujących się w pierwszej fazie przejścia demograficznego należą najsłabiej rozwinięte państwa Afryki (np. Burkina Faso, Etiopia, Somalia). Dodatkowo należy zauważyć, że obecnie kraje uznawane za najlepiej rozwinięte w tej fazie znajdowały się w początkach XVIII wieku, czyli przed rewolucją przemysłową. W drugiej fazie znajdują się obecnie również kraje afrykańskie np. Angola, Czad, ale też azjatyckie (np. Jemen, Bhutan).

Jaki jest obecnie zasięg „występowania” fazy V na świecie?

Obecnie tylko niewielka liczba państw znajduje się w V fazie przejścia demograficznego. Są to wysoko rozwinięte kraje, ale także te, które charakteryzują się dość specyficzną historią, dlatego w tej grupie państw znajduje się również Polska, czyli kraj, który przeszedł przez transformację systemową. Do takich państw należy zaliczyć jeszcze Węgry, Czechy czy Ukrainę. W V fazie znajdują się także Niemcy, ale też Korea Południowa.

Teoria przejścia demograficznego

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych ourworldindata.org, dostępny w internecie: <https://ourworldindata.org/world-population-growth>, licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

liczba urodzeń

liczba osób urodzonych na danym terytorium w danym roku

liczba zgonów

liczba osób zmarłych na danym terytorium w danym roku

przyrost naturalny

dodatnia różnica pomiędzy liczbą urodzeń a liczbą zgonów na danym terytorium w danym roku; przyjmuje wartości dodatnie, stąd w nazwie słowo „przyrost”

saldo migracji

różnica pomiędzy liczbą emigrantów i imigrantów na danym terytorium, może przyjmować wartości dodatnie lub ujemne

ubytek naturalny

ujemna różnica pomiędzy liczbą urodzeń a liczbą zgonów na danym terytorium (stąd w nazwie słowo „ubytek)

współczynnik przyrostu naturalnego

różnica pomiędzy liczbą urodzeń i liczbą zgonów na danym terytorium odniesiona do liczby ludności (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców); może przyjmować wartości dodatnie lub ujemne

współczynnik salda migracji

różnica pomiędzy liczbą emigrantów i imigrantów na danym terytorium odniesiona do liczby ludności (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców), może przyjmować wartości dodatnie lub ujemne

współczynnik urodzeń

liczba urodzeń na danym terytorium w danym roku odniesiona do liczby ludności (w przeliczeniu na 1000 ludności)

współczynnik zgonów

liczba zgonów na danym terytorium w danym roku odniesiona do liczby ludności (w przeliczeniu na 1000 ludności)

Gra edukacyjna

Polecenie 1

Zagraj w grę i sprawdź swoją wiedzę dotyczącą faz rozwoju demograficznego społeczeństw.

Test

Sprawdź swoją wiedzę

Poziom trudności:

łatwy

Limit czasu:

4 min

Twój ostatni wynik:

-

Uruchom

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dopasuj do faz rozwoju demograficznego odpowiednie cechy.

I

średnia długość życia wynosi > 75 lat

II

dalej zmniejszające się wartości współczynnika urodzeń i zgonów, przy czym wartość współczynnika zgonów zmniejsza się znacznie wolniej niż współczynnika urodzeń

IV

gwałtowne zmniejszenie wartości współczynnika zgonów na skutek poprawy warunków bytowych

V

niewielka różnica pomiędzy współczynnikiem urodzeń i zgonów, co skutkuje niewielkim przyrostem naturalnym lub naprzemiennie przyrostem i ubytkiem naturalnym ludności

III

wskaźnik dzietności kształtuje się na poziomie 3-4,5

Ćwiczenie 2

Dla każdej fazy przejścia demograficznego wybierz prawidłową cechę spośród podanych.

Fazy przejścia demograficznego	Cecha	Cecha
I	bardzo niski współczynnik urodzeń i zgonów ☐	bardzo wysoki współczynnik urodzeń i zgonów ☐
IV	średnia długość życia wynosi 65–75 lat ☐	średnia długość życia wynosi 55–65 lat ☐
V	eksplozja demograficzna ☐	regres demograficzny ☐

Ćwiczenie 3

Podaj cztery kryteria, dzięki którym można dane państwo przyporządkować do określonej fazy przejścia demograficznego.

Ćwiczenie 4

Jaka jest struktura wieku ludności państwa znajdującego się w I i IV fazie przejścia demograficznego? Wskaż cechę wspólną dla tych dwóch faz.

obie fazy cechuje niski przyrost naturalny przy różnym poziomie współczynników urodzeń i zgonów

obie fazy cechuje wysoki przyrost naturalny ludności

obie fazy cechuje stały regres demograficzny

w obu fazach współczynnik urodzeń jest na wysokim poziomie

Ćwiczenie 5

Zaznacz stwierdzenia prawdziwe.

☐

Największy przyrost naturalny obserwuje się na granicy fazy II i III, zjawisko to nazywane jest eksplozją demograficzną.

☐

Państwa przedindustrialne to kraje o wysokim przyroście naturalnym.

☐

Wysoki poziom urodzeń oraz zmniejszający się gwałtownie poziom zgonów jest charakterystyczny dla gospodarek wchodzących w fazę uprzemysłowienia.

☐

Wszystkie najwyżej rozwinięte gospodarczo państwa na świecie znajdują się obecnie w V fazie przejścia demograficznego.

Ćwiczenie 6

Opisz zależność pomiędzy wskaźnikiem dzietności a średnią długością życia w zależności od stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego.

Ćwiczenie 7

Wskaż przyczyny eksplozji demograficznej.

Opisz przyczyny regresu demograficznego państw najwyżej rozwiniętych gospodarczo.

Dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autorki: Magdalena Fuhrmann

Przedmiot: geografia

Temat zajęć: Cechy społeczeństw w różnych fazach rozwoju demograficznego

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum/technikum, zakres podstawowy, klasa II

Podstawa programowa

VIII. Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze: rozmieszczenie i liczba ludność, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i religijne, kręgi kulturowe, sieć osadnicza, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich.

Uczeń:

3) opisuje etapy rozwoju demograficznego ludności na przykładach wybranych krajów świata oraz ocenia konsekwencje eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne

Uczeń:

- omawia teorię przejścia demograficznego,
- charakteryzuje społeczeństwa w zależności od fazy rozwoju społecznego i ekonomicznego,
- analizuje zależności pomiędzy wskaźnikiem urodzeń i zgonów a poziomem rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Strategie nauczania: asocjacyjna

Metody i techniki nauczania: blended learning, IBSE, miniwykład

Forma zajęć: praca w grupach

Środki dydaktyczne: e-materiał, komputer, projektor multimedialny, zeszyt

Materiały pomocnicze

Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.

Okólski M., *Reprodukcja ludności a modernizacja społeczeństwa. Polski syndrom*, Książka i Wiedza, Warszawa 1988.

PRZEBIEG LEKCJI

Faza wprowadzająca

- Przedstawienie celów lekcji.

Faza realizacyjna

- Nauczyciel w miniwykładzie wyjaśnia, czym jest teoria przejścia demograficznego.
- Nauczyciel dzieli klasę na pięć grup, każdej z grup przydziela jedną fazę przejścia demograficznego – zadaniem uczniów jest omówienie cech demograficznych i ekonomicznych społeczeństw w danej fazie. W trakcie pracy uczniowie mogą korzystać z e-materiału i dostępnych źródeł informacji.
- Po upływie ustalonego przez nauczyciela czasu liderzy grup prezentują rezultaty pracy.
- W tych samych grupach uczniowie wykonują kolejne zadanie. Nauczyciel rozdaje uczniom przygotowane wcześniej zestawienia danych statystycznych dla wybranych państw. Uczniowie w grupach określają, w jakiej fazie przejścia demograficznego znajdują się przydzielone państwa.
- Uczniowie wspólnie z nauczycielem omawiają uzyskane wyniki.

Faza podsumowująca

- Uczniowie indywidualnie wykonują wskazane przez nauczyciela ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”. Nauczyciel czuwa nad poprawnością odpowiedzi uczniów.
- W ramach podsumowania uczniowie indywidualnie lub podzieleni na grupy grają w grę edukacyjną.
- Przypomnienie celów lekcji i ocena aktywności uczniów podczas zajęć.

Praca domowa

- Przygotowanie pracy pisemnej na temat przyczyn i skutków eksplozji i regresu demograficznego.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium

Gra edukacyjna może znaleźć zastosowanie podczas lekcji poświęconych zagadnieniom związanym z demografią (zakres podstawowy: VIII. 3, VIII. 5, XV. 3; zakres rozszerzony: XXI. 1).